

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

ŠIAURĖS KAUKAZAS ŠIANDIEN: KASDIENYBĖ IR KARAS MOTERS AKIMIS

2012-09-04

ŽURNALAS: KNYGŲ AIDAI

TEMA: LITERATŪRA

AUTORIUS: Kristina Sakalavičiūtė

DATA: 2012-09

Marina Achmedova, Mirtininkės dienoraštis. Chadiža: Romanas, iš rusų kalbos vertė Irena Potašenko,

Vilnius: Metodika, 2012, 368 p., [1500] egz.

Dailininkė Signė Šeiniūtė

Kaukazo¹ tema rusų literatūroje turi ilgą ir spalvingą istoriją. Kaukazo motyvas rusiškuose tekstuose atsirado jau XVI a., ir nuo to laiko buvo nuosekliai plėtojamas. Ypač reikšmingi grožiniai kūriniai apie Kaukazą buvo parašyti XIX a., kai šios temos ėmėsi Aleksandras Puškinas, Michailas Lermontovas, Levas Tolstojus, Fiodoras Dostojevskis ir kiti garsūs jų amžininkai. XX a. pirmos pusės rusų literatūrai Kaukazas irgi buvo įkvėpimo šaltinis – čia paminėtini Maksimas Gorkis, Ivanas Buninas, Aleksandras Blokas, Borisas Pasternakas ir kt. Kaukazo tema buvo apmirusi tik sovietmečiu – nei socrealizmo estetika, nei reikalavimas parodyti įtampą tarp „gero“ ir „geresnio“ neatliepė jos specifikos. Tačiau perestrojkos laikotarpiu, ėmus klibėti Sovietų Sąjungos pamatams ir jos teritorijoje išplieskus konfliktams nacionaliniu pagrindu, Kaukazas vėl pateko į rusų rašytojų akiratį. Kitaip negu Pabaltijo šalių atveju, ginkluoti susirėmimai su Rusija šiame regione tebesitęsia ir žlugus sovietinei imperijai. Kadangi neramumai Šiaurės Kaukaze ir Užkaukazėje neslūgsta, įgydami vis naujas formas, ši tema rusų literatūrai išlieka aktuali. Šiandien Kaukazo klausimais Rusijoje rašoma daug, nekalbant apie tai, kad perleidžiami su šiuo regionu susiję klasikų kūriniai. Įdomu tai, kad meninius tekstus apie Kaukazą rusų kritikai laiko bene vienintele literatūros sritimi, kuri savo populiarumu ir informatyvumu nenusileidžia šiandienei žiniasklaidai, o neretai už pastarąją yra netgi paveikesnė².

Jaunai prozininkei Marinai Achmedovai, vaizduojančiai Šiaurės Kaukazo skaudulius, teko nelengva užduotis konkuruoti su šimtais šia tema rašiusių ir teberašančių autorių. Ji susidorojo su iššūkiu, romanuose *Moteriškasis Čečėnijos dienoraštis* (*Женский чеченский дневник*, 2010), *Aklųjų namai* (*Дом слепых*, 2011), *Mirtininkės*

dienoraštis. Chadiža (Дневник смертницы. Хадиджа, 2011) kalbėdama apie tuos, kurie paprastai lieka karo paraštėse – moteris, vaikus, senukus, neįgalius žmones. Skaitytojai ir kritikai pripažino rašytojos talentą: gerai vertinamos visos jos knygos, o *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* pernai Rusijoje atsidūrė tarp nominantų renkant nacionalinį bestselerį (tarp kitko, tai rodo, kad autorė pateisino auditorijos lūkesčius, todėl skaitant tekstą nevalia pamiršti propagandos momento). Romanas jau sulaukė dėmesio užsienyje (Italijoje, Prancūzijoje); šių metų pradžioje Irena Potašenko išvertė jį ir į lietuvių kalbą.

Gali kilti pagrįstas klausimas: ar mums aktuali Achmedovos kūryba? Juk *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* – puslapis iš šimtametės Rusijos ir Šiaurės Kaukazo (konkrečiai – Dagestano) istorijos, kuri, atrodytu, mažai ką bendra turi su šiuolaikinės Lietuvos problemomis. Rusijos Federacijoje gyvena beveik 200 tautų ir tautelių, ir su kiekviena iš jų oficialioji Maskva turi vis kitokią santykį. Rusijos valstybę sudaro dešimtys autonominių respublikų, sričių ir kraštų, jos teritorija suskirstyta į daugiau negu 1800 rajonų, vienas nuo kito nutolusių per 9 laiko juostas. Šiuo požiūriu Dagestanas – tik viena iš Rusijos provincijų (tiesa, ne itin trokštanti tokio statuso). Kuo šis regionas ypatingesnis už kitus? Ar Lietuvai svarbūs tenykščiai įvykiai ir moters vaidmuo juose? Plačiai nuskambėjęs Eglės Kusaitės atvejis byloja, kad šiame globalizacijos amžiuje Šiaurės Kaukaze vykstantys procesai negali būti ignoruojami, nes terorizmas nepripažįsta nei sienų, nei kilometrų. Pastarųjų metų tendencijos rodo, kad XXI a. karui įgaunant vis rafinuotesnes formas, į mūsų lauką kur kas dažniau siunčiamos moterys. Achmedova į romaną įaudžia ne tik karo, bet ir meilės, religinio fanatizmo, paprotinės teisės gijas. Atrodo, šia knyga ji nesiekia nei pateisinti, nei pasmerkti siaubingai ir beprasmei aukai pasiryžusių mirtininkų – autorei svarbiau parodyti, kaip politinės ir/ar religinės grupuotės, siekdamos savanaudiškų tikslų, manipuliuoja paprastais žmonėmis. Taigi, jei perskaičius šį romaną rasis mažiau eglių, kariaujančių ne savo karus, išsikeltą tikslą autorė bus pasiekusi.

Romano siužetas neįmantrus: anksti netekusi abiejų tėvų, pagrindinė knygos herojė Chadiža didžiąją vaikystės dalį praleidžia atokiame kaime pas senelius iš motinos pusės. Detalus vaikystės metų aprašymas sutampa su pirmąja romano dalimi. Antroji dalis skirta Chadižos studijų metams ir gyvenimui Dagestano sostinėje Machačkaloje – vykdydama priešmirtinį Chadižos motinos prašymą, merginą į miestą išsiveža tetos šeima. Giminaičiai ne tik „įtaiso“ Chadižą į universitetą, bet ir, vietos papročiu, suranda jai vyrą. Tačiau Chadiža pasipriešina vedyboms ir pabėga su generolo sūnumi Machačiumi, kurį buvo įsimylėjusi nuo vaikystės. Jie susituokia, tačiau šeimyninis gyvenimas tetrunka porą mėnesių. Greitai paaiškėja, kad Chadižos mylimasis – kovotojas; jis žūva per eilinį milicijos reidą. Našle likusi nėščia Chadiža nežino kur eiti: nepaklususi giminaičių valiai, ji nebegali sugrįžti nei į senelių, nei į tetos namus, o Machačiaus šeima jos nepripažįsta. Gyventi pačiai vienai jai net nešauna į galvą, nes Dagestane toks moters sprendimas, atrodo, prilygtų beprotybei. Chadiža prisiglaudžia pas buvusius vyro bendražygius. Beje, pastarieji ją priima ne tik iš geros širdies, bet ir iš išskaičiavimo, mat Chadiža paveldėjo iš sutuoktinio solidžią pinigų sumą. Trečioji, pati trumpiausia romano dalis atskleidžia, kaip meistriškai kovotojų grupuotės pasinaudoja silpnais, naiviais, gyvenimo negandų iškankintais žmonėmis. Per trumpą laiką Chadiža įtikinama, kad vienintelis logiškas jai likęs kelias – nusižudyti. Esą taip bus atkeršyta vyro žudikams, o ji pati, mirusi už Alachą, kartu su vaikeliu beregint susitiks su Machačiumi pomirtiniame pasaulyje. Palaužta sielvarto, tarytum sapne

gyvenanti Chadiža iki paskutinės akimirkos dvejoja. Regis, pati nesuprasdama kaip (yra užuominų, kad ji svaiginama narkotikais, nes nuolat nori miego ir nesugeba aiškiai mąstyti), yra atvežama į Maskvą, kur susisprogdina metro stotyje.

Viešėdama Lietuvoje, Achmedova teigė, kad Dagestano merginos mirtininkėmis dažniausiai tampa dėl nelaimingos meilės ir/ar religinio fanatizmo³. Tačiau būtų netikslu knygą *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* laikyti paprastu, sentimentaliu meilės romanu. Didžiausią dramą Chadiža išgyvena ne todėl, kad praranda sutuoktinį, o todėl, kad visą gyvenimą jaučiasi nemylima ir sunkiausiais gyvenimo momentais neturi į ką atsiremti. Tie, iš kurių Chadiža laukė meilės ir pagalbos, arba mirė (tėvai, Machačius), arba nemokėjo jos parodyti (seneliai, ypač močiutė), arba turėjo per daug savų rūpesčių, kad rastų laiko ją išklausti, pajėgtų suprasti ir kaip nors paremti (dėdės žmona Nadira, teta Zuchra, universiteto draugė Sabrina). Netgi knygos autorė prisipažino, kad nemėgsta Chadižos personažo: „Iš tiesų labai nemėgau šios veikėjos, kai užbaigiau knygą, apsidžiaugiau, kad nebeturiu su ja reikalų“⁴. Achmedova laiko Chadižą silpna ir dėl to apgailėtina moterimi, o kaip jos priešingybę sukuria proprosenelės, kuri sugebėjo stoviškai ištvirti visas netektis, paveikslą. Tuo tarpu Chadiža, prislėgta sielvarto dėl žuvusio vyro, trokšta nors lašo aplinkinių meilės. Jai teikia džiaugsmą mažiausi pagarbos ženklai – antai jau patekusi į paskutiniajai misijai ruošiamų mirtininkų gretas, ji su neapsimistine nuostaba kalba apie efendį Arifą:

Jis labai geras. Vadina mus seserimis ir niekada nepamiršta pasidomėti, kaip mums sekasi, kaip nuotaika. [...] Jei jis nori išskirti arba palaikyti kurią nors iš seserų, jis netgi kilsteli iš savo vietos šiai įėjus į kambarį. Pagal mūsų papročius nebūtina atsistoti įėjus moteriai. [...] Kartą jis kilstelėjo man įeinant į kambarį. Net apsiverčiau iš laimės ir tą akimirką galutinai supratau, kad atradau čia namus, savo tikruosius namus, savo brolius ir seseris, kurių niekada neturėjau. (p. 335–337)

Vėliau, kai efendis Arifas paklausia Chadižos, ar ji pasirengusi tapti „keršto įrankiu“, jos apsisprendimui lemiamos įtakos turi ne tragiškai pasibaigusi meilė Machačiui, ne kerštas ir ne fanatiškas tikėjimas, o paprasčiausias dėkingumas (žr. p. 348). Jeigu Chadiža būtų sulaukusi atjautos ir paramos iš savo artimųjų, jos gyvenimas greičiausiai būtų pasisukęs visai kita linkme. Tačiau dėl karo ir – bent jau iš krikščionybės pozicijų žvelgiant – negailestingų papročių dažna Šiaurės Kaukazo moteris atsiduria beviltiškoje padėtyje. Neatsitiktinai Chadižos likimo draugės – tokios pat visuomenės ir savų šeimų atstumtosios, netekusios savo vyrų, tėvų, brolių, sūnų.

Knygą *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* galima skaityti ir kaip meilės, ir kaip psichologinį romaną, o literatūrologai neapsiriktų analizuodami jį psichoanalitiniu aspektu. Tačiau Chadižos charakterio raida – tik vienas kūrinio sluoksnius, gulantis ant platesnių kultūrinių kontekstų. Iš tikrųjų Achmedovą labiau domina ne herojės išskirtinumas ir jos individualus likimas, o situacijos, kurioje ji atsidūrė, ir sprendimų, kuriuos ji priėmė, tipiškas. Antraip tariant, rašytoja klausia: kodėl ne taip jau mažai Šiaurės Kaukazo moterų ryžtasi prisidėti prie teroristinių išpuolių? Įgimti charakterio bruožai, kaip ir nenumatyta susiklosčiusios aplinkybės, čia vaidina svarbų vaidmenį, tačiau dalį atsakomybės turėtų prisiimti ir kultūra, ištisus šimtmečius iki smulkmenų reglamentavusi moterų kasdienybę, ribojusi jų išsilavinimą ir iki šiol suteikianti joms gana menkas galimybes oriai ir savarankiškai gyventi.

Achmedova yra gimusi Tomske, šiuo metu gyvena Maskvoje ir dirba žurnalistė. Jos motina rusė, o tėvas kilęs iš Dagestano. Taigi nuo vaikystės romano autorė lankydavosi pas giminaičius Šiaurės Kaukaze, kur turėjo galimybę pažinti jų kultūrą. Nenuostabu, kad *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* taip įtaigiai ir dokumentiškai tiksliai vaizduoja dagestaniečių buitį. Autorė kuria gyvus charakterius, bet visuomet pabrėžia, kad jos herojai, ypač gyvenantys kaime, dažnai elgiasi prieš savo asmeninę valią, pakludami geležinėms benduomenės taisyklėms. Viena vertus, papročiai ir tradicijos apsaugo žmones nuo netikėtumų ir išorinio pasaulio pavojų, antra vertus, žmogaus gyvenimą jie neretai paverčia kalėjimu ir pragaru, ypač jeigu tas žmogus – moteris. Achmedova vaizduoja įvairaus amžiaus ir statuso moteris, bet visų jų gyvenimai nelaimingi. Dagestane, kaip ir daugelyje Rytų⁵ šalių, mergaitės gimimas pradžiugina retą šeimą, mat tikraisiais įpėdiniais laikomi tik berniukai. Nuo gimimo mergaitės turi mažiau teisių ir daugiau pareigų negu berniukai, o vos paūgėjusias dukteris skubama ištekinti, savaimė suprantama, už tėvų išrinkto vyro. Ankstyvos sutartinės santuokos – toli gražu ne istorinė atgyvena. Nors XXI a. Šiaurės Kaukaze, atrodo, kur kas rečiau prieinama iki tokių kraštutinumų kaip Indijoje, Afganistane ar Jemene⁶, tačiau ir čia laikoma normaliu dalyku merginą ištekinti prievarta. Romane ne kartą pabrėžiama, kad dvidešimtmetį perkopusi moteris jau sena, nekalbant apie trisdešimtmetes. Chadižos močiutė, ištekinta kai jai buvo keturiolika, romane vaizduojama kaip keturiasdešimtmetį peržengusi senutė. Šiuo požiūriu įsimintina scena, kai Chadiža matuojasi tetos atvežtus drabužius ir ruošiasi išvažiuoti į miestą, o tai matydama dėdės žmona Nadira negali nuslėpti pavydo. Chadiža stebisi: „kodėl jinai man pavydi? Aš jauna. Man gyvenimas prieš akis, mažčiau, o jos gyvenimas jau baigėsi – jai dvidešimt septyneri“ (p. 109). Taip Chadiža galvoja apie Nadirą, su kuria, pasislėpusios nuo močiutės, dar visai neseniai skaitė *Harį Poterį* (p. 125) ir aptarinėjo jį su vienodu vaikišku naivumu. Nadiros personažas kuriamas kaip tipiškos Dagestano kaimo moters portretas. Būdama dvidešimt septynerių, ji augina tris sūnus, be to, yra palaidojusi dukrelę. Gimdymai bei nesibaigiantys ūkio darbai ją susendino, sugniuždė visus sielos polėkius. Chadižos paklausta, ar ji kada nors svajojusi gyventi mieste, Nadira atsako, kad neprisimenanti:

Kol nebuvaus ištekėjusi, tikriausiai svajojau. Bet ne taip svajojau, kad iš tikrųjų važiuočiau ir mokyčiausi. Žinojau, kad nevažiuosiu, paprasčiausiai svajojau. Norėjau važiuoti į rajono centrą mokytis siuvėja, aš mėgau siūti. [...] Tėvas neleido. Sakė, tekėti reikia. O tai laikas praeis, bus per vėlu. Tik verkiau, dvi savaites verkiau, maldavau jo. O jis kaip kirviu nukirto. Pasakė: niekur tu nevažiuos, arba užmušiu, ir nevažiavau. [...] Anksčiau gailėjausi, paskui pamiršau. Nėra laiko gailėtis. Va, pasensiu, apvedinsiu sūnus, tada ir gailėsiuosi to, kas neįvyko. (p. 120)

Skaitant knygą susidaro įspūdis, kad Šiaurės Kaukaze nėra nė vienos srities, kur moteris nebūtų diskriminuojama, nesvarbu, ar tai būtų visuomeninis gyvenimas, ar profesijos pasirinkimas, ar kasdienė buitis. Moteris negali sėsti prie vieno stalo su vyru, nuotakos giminės negali dalyvauti jos vestuvėse (p. 81), gimdyvė negali garsiai dejuoti, kad kaimynų akyse neužtrauktų gėdos savo vyrui (p. 94, 113), moterims neleidžiama dalyvauti net šeimos narių laidotuvėse (p. 10, 94, 116) ir t. t. Bet koks nepaklusnumas skaudžiai baudžiamas – fizinis smurtas laikomas normaliu ir net būtinu šeimyninio gyvenimo atributu.

Beje, smurtą šeimoje ne visada lemia vyrų žiaurumas. Romane parodoma, kad

dagestaniečių tradicijos ne tik moteris, bet ir vyrus įpareigoja pasielgti prieš savo valią. Viename knygos epizode Chadižos dėdė primušė neščią žmoną dėl to, kad šioji segėjo anytai nepatikusį sioną; po konflikto Nadira neteko kūdikio (p. 113–116). Vis dėlto smurtautojas čia panašėja į pasirinkimo neturintį įkaitą: jis nenori skriausti savo geraširdės, meilios ir darbščios žmonos, jam jos akivaizdžiai gaila („neduok Alache, dar pravirks, kokia gėda jam bus!“), bet namiškiai žiūri ir laukia, kad jis pasielgtų, kaip reikalauja papročiai. Po barnio dėdė bėga iš namų ir iki išnaktų geria, tuo tarpu motina jį giria („bent kartą pasielgė kaip vyras“).

Aukščiau aptartame epizode ryškiai atsiskleidžia dar viena Achmedovos gvildenama tema: vyresnių moterų neapykanta jaunesnėms. Rytuose moterų kankinimus dažnai palaiko ar net inicijuoja šeimos narės. Neatsitiktinai žurnalistiniuose reportažuose apie smurtą patyrusias Rytų šalių moteris paprastai minima anyta, vyro seserys, vyresniosios žmonos ir pan. Chadižos močiutė, kursčiusi sūnų pakelti ranką prieš Nadirą, paaiškina, kad ją vyras irgi mušdavo dėl anytos kaltės (p. 115). Nuožmus vyresnių moterų elgesys su jaunesnėmis – tradicijos dalis. Močiutė vaizduojama kaip kietaširdė moteris, kuri su savo dukterimi ir dukraite elgiasi ne ką geriau negu su marčia. Chadižos motiną ji verčia antrąkart tekėti, nors toji gedi mirusio vyro ir sunkiai serga; dukteriai gulint mirties patale, močiutė į ją nekreipia dėmesio, nes turi „svarbesnių reikalų“ – iškelti vestuves sūnui. Chadižai ji irgi nėra švelni. Antai pastebėjusi dukraitę imant cukrų, ji taip nutvatija mergaitę lazda, kad šioji visą savaitę negali atsigulti ant nugaros (p. 51–53). Atrodo, kad pačios niekada nepatyrusios meilės, šio regiono moterys turi psichologinių, o kartais ir psichinių problemų. Nuo kūdikystės ujamos, vėliau jos stengiasi atkeršyti už savo nenusisekusius gyvenimus ir susikaupusį apmaudą išlieja ant silpnesnių už save. Chadižos personažas padeda suprasti, kaip linksma, guvi megaitė virsta pikta moterimi.

Komplikuoti moterų tarpusavio santykiai vargiai leidžia tikėtis jų solidarumo ir vieningų pastangų kovojant už savo teises. Iš dalies tai paaiškina ir palyginti mažą tarptautinių programų bei iniciatyvų, nukreiptų į moters padėties gerinimą Rytų šalyse, efektyvumą. Antra vertus, maži pasiekimai – vis geriau negu nieko. Tai ypač pasakytina apie moterų švietimo skatinimą. Didžioji dauguma romano moterų – neišsilavinusios ir prietaringos, neišivaizduojančios, kad jų dukros ar dukraitės galėtų gyventi kitaip. Jos įsitikinusios, kad išsilavinimas moteriai tik kenkia (plg. močiutės poziciją: „Ar kam nors ką gera davė tie mokslai? [...] Niekas nenori gyventi su išsilavinusia. Išsilavinusi per daug visokių norų turi“ (p. 100)). Chadiža nuo vaikystės buvo pratinama prie minties, kad mokytis jai neteks. Romano herojė jaučiasi lyg šventvagiautų, pagavusi save galvojant, kad moteris ne mažiau protinga už vyrus (p. 145). Močiutė sutinka išleisti Chadižą į universitetą tik tetos Zuchros įtikinta, kad šiais laikais diplomai prilygsta kraičiui, todėl merginoms atsiranda daugiau perspektyvų nutekėti į pasiturinčią šeimą. Teta taip nušviečia situaciją: „Išsilavinimas – tai viena, o diplomai – tai kita. [...] Mieste dabar, tu šito nežinai, visi tik ir nori, kad nuotaka diplomą turėtų. Ištekės, vis tiek nedirbs, o išsilavinusi marti – prestižas“ (p. 101).

Chadižos močiutės ir tetos pozicija – ne rašytojos pramanas ar pavienis atvejis. Atvirkščiai, istorikai, politologai ir sociologai, tyrinėjantys Šiaurės Kaukazo visuomenę, pastebi tendenciją, kad daug merginų, pakludamos šeimos valiai, „studijuoja“ fiktyviai, o gavusios diplomus yra tuojau pat ištekinamos ir priverčiamos pamiršti bet kokias profesines ambicijas. Pastaraisiais metais Šiaurės Kaukaze atidaromos

specialios musulmoniškos mokyklos merginoms (pavyzdžiui, 1992 m. Machačkaloje – *Islamiškoji medicinos mokykla*), kurių oficialus tikslas – suteikti joms profesinį išsilavinimą ir paversti islamo misionierėmis. Tuo tarpu neoficialiai visiems žinoma, kad svarbiausia tokių įstaigų paskirtis – ruošti „žmonas musulmones“⁷. Antra vertus, valstybinis universitetas išsilavinimo irgi negarantuoja. Knygoje parodoma, kad Dagestane studentų žinios ir diplomai mažai kuo susiję. Kadangi aukštasis mokslas laikomas prestižo dalyku, o „Dagestano valstybiniame universitete ima visi“ (p. 214), tai diplomą gauna tik turtingų žmonių vaikai. Į vieną kitą nelaimėlį, įstojusį savo jėgomis ir negalintį susimokėti už egzaminus, tiek studentai, tiek dėstytojai žiūri su gailėsčiu ir panieka. Už Chadižos mokslus filologijos fakultete (jis dar vadinamas „nuotakų fakultetu“) moka dėdė Vagabas. Po sesijos grįžusi aplankyti namiškių ji prisipažįsta: „aš nepasikeičiau, neišmokau kalbų, savarankiškai neišlaikiau nė vieno egzamino“ (p. 248). Beje, lietuviškas *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* leidimas atrodo kitaip negu rusiškas: į Lietuvos skaitytojus iš viršelio žvelgia egzotiškos išvaizdos Dagestano Teologijos koledžo studentės. Dailininkės Signės Šeiniūtės sprendimas panaudoti šią 2008 m. Machačkaloje darytą garsaus fotografo Sergejaus Maksimišino nuotrauką neabejotinai pasiteisino, nes viršelis tapo įtaigia iliustracine knygos medžiaga.

Nelengvas gyvenimas Rytų moteris dažniau negu vakarietes priverčia prieš save pakelti ranką. Šiuo požiūriu moterų mirtininkės nėra naujas reiškinys; būtų tiksliau sakyti, kad tai tik nauja savidestrukcijos forma. Pavyzdžiui, Afganistane moterų nuo seno nuodydavosi ir skandindavosi, o šiais laikais paplitę susideginimai. Tarp savižudybių priežasčių nėra nei religijos, nei išimylėjimų be atsako: čia lemiamą vaidmenį suvaidina ankstyvos priverstinės santuokos, fizinis ir psichologinis smurtas, karo baisumai, skurdas⁸. Nusprendus atsisveikinti su gyvenimu, tiesą sakant, nėra didelio skirtumo kaip tai padaryti, o mirti už Alachą musulmonėms moterims tikrai ne pats blogiausias variantas. Taip pelnoma šiokia tokia garbė, o savižudybė iš silpnumo užtraukia vien gėdą (jeigu prieš save pakėlusį ranką moteris lieka gyva – dar ir bausmę). *Gėda* – itin dažnai romane sutinkamas žodis. Knygos herojams, ypač gyvenantiems kaime, nuolat dėl ko nors gėda: šeimai gėda gyventi namuose, kurie atrodo prasčiau negu kaimynų, moteriai gėda ilsėtis, ragauti alkoholi, nešioti kelnes ir t. t. Analizuodama Antano Vienuolio *Paskenduolę*, Violeta Kelertienė pastebėjo, kad „gėda yra socialinė „nuodėmė“ – socialinių suvaržymų įsisavinimas“⁹. Anot jos, kuo visuomenė primityvesnė ir skurdesnė, tuo didesnę reikšmę turi garbė, jos išsaugojimas ir netektis (nes dažnai be garbės šie žmonės nieko kito ir neturi). Garbę praradusi ir gėdą užsitraukusi Veronika dabar mums atrodo kaip be galo tolima praeitis. Atvirksčiai, XXI a. krikščioniškame pasaulyje artimųjų netekusiam žmogui kūdikis yra vilties ženklas, priežastis nepalūžti ir gyventi toliau. Tačiau Chadižos pasaulis mažai kuo skiriasi nuo Veronikos laikų Lietuvos, o jeigu ir skiriasi, tai ne į gerąją pusę. Nepaklususi šeimos valiai ir likusi vieniša našle su vaiku, Chadiža žino, kad jų abiejų laukia ne gyvenimas, o pragaras, nes „nusikaltimai moralei“ musulmoniškose šalyse laikomi ypač didele nuodėme¹⁰. Herojė nuolat kartoja, kad savo iščiose nešioja negyvą kūdikį – Dagestano visuomenės akyse ir jis, ir būsimoji vieniša motina iš tiesų yra mirę. Sukrečia, kad Chadiža ryžtasi savižudybei prieš pat kūdikio gimimą. Tačiau herojės sprendimas rodo, kad ji išgyvena tą pačią desperaciją, kurią kadaise patyrė Veronika. Nenuostabu, kad vertėja Irena Potašenko apibūdino romane vaizduojamą kaimą kaip archaišką, įstrigusį ir sustingusį laiką, nepaisant to, kad knygoje aprašomos

šiuolaikinio Dagestano realijos¹¹.

Paprastai dėl žiauraus elgesio su moterimis Rytų šalyse vakariečiai kaltina islamą. Achmedovos romanas atskleidžia, kad Šiaurės Kaukaze moterų diskriminacija turi gilesnes šaknis, nes yra užkoduota senesnėje už islamą paprotinėje teisėje (adatuose). XIX a. Rusijos imperijoje išleisti adatų sąvadai šlurpina detalėmis, susijusiomis su moters padėtimi. Caro valdininkai raportuoja, kad pagal vietinius papročius moteris čia neturi jokių teisių ir nuo seniausių laikų yra traktuojama tik kaip brangi prekė, darbinis gyvulys ir vyro nuosavybė. Vestuvių ceremonija aprašoma taip: „Nepaisant nei ašarų, nei maldavimų, nei pasipriešinimo, ją parduodavo kaip aviną, įmesdavo į vežimą ir išveždavo į jaunikio namus“¹². Kadangi vyras nuotaką nusipirkdavo lyg daiktą, tai galėjo elgtis su ja kaip tinkamas: kada panorėjęs kankinti, mušti ar luošinti, ir niekas iš aplinkinių neturėjo teisės jos užstoti. Moters dalia buvo vergauti vyro namuose, nudirbti visus ūkio darbus, prižiūrėti jo žirgą, gimdyti jam vaikus, nuolankiai ištverti visus pažeminimus; pažymima, kad neiškentusios tokio gyvenimo moterys dažnai bėgdavo iš namų ir žudydavosi. Pagal adatus, moterys jokiais aplinkybėmis negalėjo paveldėti turto – mirus šeimos galvai, viskas, įskaitant pačias našles ir velionio dukteris, atitekdavo vyro giminaičiams.

Knygoje *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* atskira siužetine linija pasakojama Chadižos proprosenelės istorija: kai ji liko našle, vyro giminės, pasinaudoję adatų jiems suteikta teise, atėmė iš jos vaikus, gyvulius, kilimus ir kitą turtą, o ją pačią grąžino tėvams; Chadiža užsimena, kad šis paprotys Dagestane vis dar gyvas (p. 20). Nors šariatas (islamo teisė) dažnai prieštarauja adatams, moterų klausimu jie „laimingai“ sutapo ir dar labiau pablogino pastarųjų padėtį, pirmiausia todėl, kad įtvirtino niekinantį požiūrį į moterišką giminę. Moteris laikoma ne žmogiška, o gyvuliška būtybe, todėl vyrams svarbu tik jos grožis ir fizinė sveikata, leidžianti sunkiai dirbti ir gimdyti sveikus vaikus: „Kalniečiui užtenka vieną kartą pamatyti merginą, kad ji kristų jam į akį, mat jie, kaip ir visi musulmonai, remiasi Koranu, kuriame pasakyta, kad „moteris sielos neturi“, tad dėl jos dvasinių dorybių niekas per daug nesuka galvos. Dar mažiau jiems rūpi žmonių protas, o ir kam tas protas, jeigu uždarytos tarp keturių sienų, jos neturi nė menkiausios progos jį parodyti“¹³. Į vergišką Dagestano moterų padėtį dėmesį atkreipė ir kai kurie XIX a. rusų rašytojai (pavyzdžiui, Aleksandras Bestuževas-Marlinskis), bet dauguma buvo linkę kaukazietes romantizuoti, vaizduoti kaip išdidžias, savimi pasitikinčias, aistringas moteris. Šis grynai literatūrinis mitas buvo mėginamas griauti jau sovietmečiu¹⁴, o Achmedovos romanas jį visiškai dekonstruoja, vaizduodamas nelengvą moterų gyvenimą tiek senovėje, tiek šiais laikais. Tarp kitko, sovietmetis, anot Achmedovos, – vienintelis laikotarpis, kai Dagestano moteris galėjo lengviau atsikvėpti (Chadižos tėvų šeima vaizduojama kaip šiuolaikiška, netgi idiliška), nors šiaip autorė aniems laikams nostalgijos nejaučia.

Atsilaikę prieš islamišką ideologiją, caro administraciją, sovietmečio represijas, dabartinės Rusijos įstatymus ir Vakarų pagundas, adatai Šiaurės Kaukaze tebeturi didžiulę galią. Tiesa, šariatas su adatais sėkmingai konkuruoja, o teologijos srityje paprastai visuomet juos nurungia, tačiau kasdienėse situacijose adatų reikšmė neginčijama. Romane ne kartą vaizduojamos situacijos, liudijančios įtampą tarp adatų ir šariato. Antai pavogusi cukrų Chadiža bijo, kad nesugrižtų adatai, nes pagal juos vagilei būtų nukirsta ranka (p. 49). Nereikėtų stebėtis, kad neva „išėjusius“ adatus gerai žino net maži vaikai – dauguma senųjų papročių dar sėkmingai gyvuoja. Viename

knygos epizode pasakojama, kad pavėlavę į paskaitas vaikinai užuot atsiprašę, pirmiausia eina sveikintis su savo bendramoksliais. Kai dėstytojas papriekaištauja dėl trukdomos paskaitos, jam atrėžiama: „Ką jūs kalbat, aš šiandien pirmą kartą brolius matau, kaip galiu jiems *salam* netarti?“ Skaitytojams čia pat paaiškinama: „Visi iš karto suprato užuominą: jeigu Koščėjus [dėstytojas] negerbia adato, kas tada gerbs patį Koščėjų?“ (p. 202). Gali atrodyti, kad tokios romano detalės – ekskursas į šalį nuo svarbiausios Chadižos istorijos. Tačiau žvelgiant įdėmiau, adatų gajumas ir šariato pretenzijos juos išstumti – vienas svarbiausių momentų, kurie lemia dabartinę Šiaurės Kaukazo situaciją, kartu ir tragišką Chadižos likimą.

Tradiciškai Šiaurės Kaukaze išpažįstamas islamas yra sinkretinio pobūdžio, nes jame persipina paprotinė ir islamiška vertybinės sistemos. Dėl to arabai kaukaziečius laiko „negrymais“ musulmonais, padėčiai ištaisyti siunčia į šį regioną savo misionierius (dažniausiai salafitus, propaguojančius fundamentalųjį islamą), o mokslininkai kalba apie čia tebevykstantį islamizacijos procesą¹⁵. Iš pradžių arabų misionieriai iš vietos gyventojų nesulaukė didesnio palaikymo, nes pastaruosius tenkino šariato kompromisai su adatais, be to, labiau viliojo vakarietiškas gyvenimo būdas, o ne sugrįžimas į viduramžišką „aukso amžių“. Vis dėlto su laiku salafitų šalininkų ėmė daugėti. Yra ne viena priežastis, kodėl Kaukazo regiono gyventojai pereina į fundamentalistų pusę: pavyzdžiui, dalis jaunimo taip protestuoja prieš adatų įteisintą besąlygišką paklusnumą vyresniesiems, kiti pabrėžtiniu religingumu demonstruoja atsiribojimą nuo sovietinės patirties, nepasitenkinimą prorusiška politika ir pan. Vis dėlto didžiausią atsakomybę už salafitų pergales Dagestane turėtų prisiimti korumpuota vietos valdžia, viešai deklaruojanti, kad svarbiausias jos tikslas kaip tik ir yra kova prieš islamo fundamentalistus. Kadangi šiai kovai Maskva skiria milžiniškas lėšas, vietinė valdžia nėra suinteresuota, kad religiniai ekstremistai būtų likviduoti – juk tada nutrūktų svarbiausias jų pajamų šaltinis. Atvirkščiai, kadangi salafitų gretos palyginti negausios, vietos politikams tenka ieškoti „nusikaltėlių“ tarp niekuo dėtų žmonių ir įtikinėti Maskvą, kad vyksta mūšiai su gausiu priešū¹⁶. Nuoskaudos, kurias patiria tariamų teroristų šeimos, visuomenėje tvyranti baimė, nuolatinis nesaugumo jausmas, bloga ekonominė situacija ir visiškas nusivylimas pasaulietine valdžia stumia žmones į salafitų glėbį, nes pastarieji žada tvarką ir stabilumą. Taigi Šiaurės Kaukazo salafitų gretose iš tikrųjų ne tiek jau daug tikrų islamo fanatikų – prie jų šliejasi dėl valdžios kaltės šeimas praradę ir kraujo keršto trokštantys žmonės, separatistines viltis puoselėjantys idealistai, visuomenės atstumti kriminalinio pasaulio atstovai ir pan. Antra vertus, ne vien Koranu, bet ir arabų naftininkų pinigais ginkluoti salafitų ideologai meistriškai manipuliuoja šia marga oficialiosios valdžios opozicija, siekdami sukurti islamistinę Kaukazo valstybę. Tiesa, pakeliui į grandiozinį tikslą net dvasininkams ne paskutinėje vietoje yra paprasčiausias pasipelnymas, todėl salafitai linę į sandorius su korumpuota vietos valdžia. Imitacinę kovą su terorizmu savo krauju dažniausiai tenka paliudyti paprastiesiems žmonėms, kurių naivumu ir/ar bejėgiškumu nevengia naudotis tiek politikai, tiek religiniai lyderiai.

Nors tai labai supaprastintas Dagestano politinio gyvenimo kontekstas, bet jis absoliučiai būtinas, norint suprasti romano *Mirtininkės dienoraštis*. *Chadiža* siužetą ir siunčiamą pranešimą. Knygos pradžioje siekiama sudaryti išpūdį, kad politinės peripetijos niekaip neįtakoją Dagestano gyventojų kasdienybės, kovos, kurių metu urusai (t. y. rusai) žudo vietos žmones, vyksta kažkur labai toli. Tačiau atvažiavusi į miestą Chadiža suvokia, kad viskas yra čia pat: jos dėdė Vagabas tarnauja milicijoje ir

važinėja į reidus drauge su rusų omonininkais, kurie patys nelabai nutuokia, su kuo ir prieš ką kovoja (plg. dėdės Vagabo pasakojimą p. 237), Machačiaus tėvas generolas priklauso korumpuotos valdžios viršūnėlėms, o pats Machačius išitraukęs į kovotojų gretas. Be to, yra visa galerija antraeilių personažų, kurių likimus lemia politinės kovos: žuvęs Sabrinus mylimasis, nukautas kaimynės sūnus, Chadižos bendramoksliai ir t. t. Ypač žiauriai vaizduojamas generolo Kazibekovo ir Machačiaus konfliktas: protestuodamas prieš valdžios vykdomą politiką, pastarasis atsiduria kitoje barikadų pusėje ir ryžtasi tėvažudystei. Savo poelgį Chadižai jis pirmiausia aiškina politinėmis, o tik paskui – religinėmis priežastimis:

Tu net įsivaizduoti negali, kas slegia jo sąžinę. Tu negali net įsivaizduoti, kokie dokumentai eidavo per jo rankas ir kiek gyvybių jis atimdavo, juos pasirašydamas. Kokiai daugybei tėvų, žmonių ir vaikų jis suteikė skausmo. [...] Manai, jis nežinojo, kad nekalti? Žinojo. Jis ir kiti panašūs į jį vagys pumpuoja pinigus iš Maskvos, tarpusavyje dalijasi. [...] patekęs pas Aukščiausijį, turėsiu jam atsakyti: ką tu, Machačiau, veikei, kai žudė tavo brolius? Matei, kad tavo tėvas daro nusikaltimus, ir ką tu darei? Užtuot kovojęs, gėrei arbatą su meduoliais! (p. 317)

Tiesą sakant, Chadiža nelabai ką supranta apie politiką ir savo mylimojo tikslus. Ji tik nori gyventi „kaip visi“ ir džiaugtis šeimynine laime. Dėl to ne ką prasmingesnė jai atrodo ir Machačiaus apeliacija į Aukščiausijį: ant Alacho aukuro paaukotas mylimas vyras Chadižai reiškia tą pačią tragediją, kaip vaikystėje – senelio paskerstas žydraakis avinėlis Tamerlanas, mylimiausias vaikystės žaidimų draugas (p. 39–41). Kaip jau buvo minėta, pati Chadiža mirtininkų gretose irgi atsidūrė dėl to, kad buvo atstumta šeimos, pasimetusi, nesugebėjo kritiškai ir blaiviai mąstyti, akiai pasitikėjo mylimu vyru ir buvusiais jo sąjungininkais. Achmedova savo kūrinium klausia: ar įmanoma išvengti tokių beprasmių aukų kaip Chadižos atveju? Ką reikėtų daryti, kad gyvenimas Dagestane grįžtų į normalias vėžes? Deja, atsakymo į šiuos klausimus kol kas niekas neranda. Pati rašytoja prisipažįsta, kad ji gali tik konstatuoti dramatišką Šiaurės Kaukazo situaciją, bet neišivaizduoja jokie racionalaus sprendimo susidariusiai padėčiai pakeisti¹⁷.

Turint omenyje sudėtingą kultūrinį, politinį ir religinį romano *Mirtininkės dienoraštis*. *Chadiža* kontekstą, reikia pripažinti, kad vertėjai teko sunki užduotis lietuviškai perteikti painias Dagestano realijas. Dera pasidžiaugti, kad jos rūpesčiu knygos vertime į lietuvių kalbą atsirado net 82 informatyvūs paaiškinimai. Tiesa, kai kuriuos jų reikėtų patikslinti. Pavyzdžiui, vahabitai 68-ame paaiškinime apibūdinami kaip musulmonų sunitų sekta (p. 298), nors *sektos* etiketę jiems priklijavo reakcinga Rusijos žiniasklaida, o musulmoniškame pasaulyje vahabizmas laikomas viena iš teisėtų salafizmo pakraipų (dėl tos pačios priežasties nekorektiška visus salafitams prijaučiančius islamo radikalistus laikyti vahabitais, nors Rusijos politikai ir žurnalistai dažnai elgiasi būtent taip). Dagestaniečių buitį atspindinčiuose paaiškinimuose irgi pasitaiko netikslumų. Antai romane dažnai vaizduojamos moterys, gaminančios kasdienį dagestaniečių valgį – chinkalą, nuolat pabrėžiant, kaip sunku jį plonai iškočioti. Čia kalbama apie lezginų chinkalą, lietuviškų skrylių, gaminamų tik iš miltų ir vandens, atitikmenį. Tačiau 5-ajame knygos paaiškinime kažkodėl nurodoma į avarų chikalą – putlius, bandeles primenančius paplotėlius (p. 14). Šiuo atveju susipainioti nesunku, nes Šiaurės Kaukaze egzistuoja daugybė chinkalo rūšių, kaip antai avarų, darginų, laku, lezginų ir t. t. Atrodytu, kad tai tėra smulkmenos, tačiau Dagestane, kur

gyvena beveik 30 skirtingų etninių grupių, maistas yra svarbi kultūrinio identiteto dalis, o chinkalo rūšis nusako, ar žmogus „savas“, ar „svetimas“ (plg. p. 22: „Tik urusai nemoka lipdyti kurzė [kaukazietišku virtinuku], – kartojo močiutė, – jie daro koldūnus. [...] Bijojau: jei neišmoksiu lipdyti kurzė, tapsiu urusu“). Tradicinis valgis ir svetingumas šiame regione yra daug svarbesni negu Vakaruose. Ne veltui, pavyzdžiui, Abchazijos (ir abazinų) vėliavoje yra vaizduojamas ištiestas delnas – svetingumo simbolis.

Achmedova – žurnalistė, ir nesunku pastebėti, kad profesinė patirtis palieka žymę jos romanų stilistikoje. Potašenko nurodė, kad romaną vertė kaip gonzo stiliaus kūrinį, siekdama perduoti išankstinį rašytojos sumanymą – savotišką herojės pasakojimo skurdumą¹⁸. Vertėja išsikeltą tikslą įvykdė, asketišką kalbėjimo būdą derindama su pakankamai tiksliai reikšmių perdavimu. Kai kur norėtuši nebent priekabesnio redaktorės žvilgsnio. Pavyzdžiui, knygoje vartojami gražūs specifiniai palyginimai (tarkime, kelis kartus pakartojama, kad herojų žvilgsnis ir balsas saldus kaip chalva), tačiau kartais nebūtina atsisakyti lietuviškų idiomų (plg. p. 57: „Mums dėl to *nei šalta, nei karšta*“, vietoj įprastesnio *nei šilta, nei šalta*). Pasitaiko vienas kitas atvejis, kai be aiškesnės motyvacijos (mėginant perteikti vaikišką žargoną?) literatūrinė kalba keičiama šnekamąja (plg. „Ну почему она такая *жадная*“¹⁹ – „Ir kodėl jinai tokia *gailikė?*“ (p. 31); „Не хочу быть на нее похожа, она *страшная!*“²⁰ – „Nenoriu būti panaši į ją, jinai *baisuoklė!*“ (p. 77)). Kartais, nepaisant gonzo stiliaus nulemtų išlygų, norėtuši kiek didesnio žodingumo, plg. p. 8–9: „Moterys iš eilės pakišdavo ilgus siaurus ąsočių kaklus po plačia putojančia srove, pripildydavo juos, mikliai *pakeldavo* ir *užsikeldavo* ant pečių“ („Женщины по очереди подставляли узкие высокие горла кувшинов под широкую пенящуюся струю, наполняли их, ловко *поднимали* и *вешали* на плечи“²¹.) Vis dėlto panašių atvejų, kaip aukščiau išvardintieji, knygoje nėra daug, skaitymo malonumo jie negadina, tad galima tik pasidžiaugti gera vertimo kokybe, kas šiais laikais nėra toks jau dažnas atvejis.

Lietuvių literatūra turi savą Kaukazo temos tradiciją. Deja, ji mažai ką gali pasakyti apie XXI a. Dagestaną, nes svarbiausi lietuvių autorių (Antano Vienuolio, Vinco Krėvės, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio) tekstai kaukazietiškais motyvais sukurti XX a. pradžioje. Be to, lietuvius labiau domino Užkaukazės kultūra, pirmiausia todėl, kad Gruzija ir Armėnija priklauso krikščioniškai tradicijai²², o iš Dagestane gyvenančių tautų krikščionybę išpažįsta bene vieninteliai osetinai. Sovietmečiu apie Šiaurės Kaukazą Lietuvoje buvo parašyta tik viena kita kelionių apybraiža, o atsivėrus sienoms ir atsiradus galimybei išvykti į Tibetą, Kiniją, Indiją ir kitus egzotiškesnius kraštus, Kaukazas galutinai atsidūrė originaliosios lietuvių literatūros užribyje ir vertėjų valioje. Pastarieji, tęsdami susiklosčiusią tradiciją, irgi daugiau dėmesio skiria Užkaukazei, todėl Lietuvoje pasirodančius su Šiaurės Kaukazu susijusius kūrinius galima įvardyti kaip retus įvykius²³. Šiuo požiūriu *Mirtininkės dienoraštis. Chadiža* yra išskirtinė knyga verstinės literatūros sraute. Be skaitymo malonumo, ji suteikia apie Dagestaną daug faktinių žinių ir padeda sukurti kitokį emocinį santykį su šiuo pasaulio kampeliu. Deja, romano keliamos emocijos mažai ką turi bendra su (neo)romantine ar tiesiog romantiška dvasia. Atvirkščiai – antropologinė nuostata, kad kiekviena kultūra vertinga ir turi teisę gyvuoti, skaitant Achmedovos knygą, atrodo kaip niekada teoriška, nes rašytojos kuriama slogučio atmosfera ir jos užfiksuoti negailestingi, viduramžiški papročiai, laužantys žmonių likimus, ne kartą priverčia baisėtis. Atrodo, kai kurios knygos, kaip ir kai kurie kelionių maršrutai, skiriamos tik drąsiems

žmonėms. Reikia tikėtis, kad Lietuvoje *Mirtininkės dienoraštis*. *Chadiža* ras savo skaitytoją, norintį matyti ne tik mūsų gyvenimo grožį, bet ir jo skaudulius, mėginantį susiorientuoti sudėtinguose nūdienos politiniuose procesuose, siekiantį savarankiškai mąstyti, užuot liūliavus ant rožinių propagandos ar melodramos vandenu. □

¹ Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad terminas „Kaukazas“ nevartotinas, nes realybėje esą toks regionas neegzistuoja: geografiniu, o pirmiausia kultūriniu požiūriu yra tik Šiaurės Kaukazas ir Užkaukazė (Pietų Kaukazas). Vis dėlto literatūrologijoje tradiciškai vartojamas būtent „Kaukazo“ terminas, kuris yra pakankamai platus ir gali nurodyti tiek į Šiaurės Kaukazą, tiek į Užkaukazę.

² Вячеслав Шульженко, *Кавказ в русской прозе второй половины XX века: проблематика, типология персонажей и художественная образность*, Диссертация, Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2001; žr. šios disertacijos santrauką:

<http://www.dissercat.com/content/kavkaz-v-russkoi-proze-vtoroi-poloviny-xx-veka-pr-oblematika-tipologiya-personazhei-khudozhes>.

³ Olegas Jerofejevas, „Marina Achmedova: mergaitės negimsta mirtininkėmis“, in: <http://www.delfi.lt/news/daily/world/marina-achmedova-mergaites-negimsta-mirtininkemis.d?id=56018511>.

⁴ *Ibid.*

⁵ „Rytų“ terminas čia vartojamas neatsitiktinai: Kaukazo motyvas rusų literatūroje sutampa su Rytų tema Vakarų Europos literatūroje ir, plačiau žiūrint, yra europinės literatūros orientalistinės tematikos dalis; plg. Расим Юсуфов, *Дагестан и русская литература конца XVIII и первой половины XIX в.*, Москва: Наука, 1964, p. 122-123.

⁶ Plg. Cynthia Gorney, „Per jaunos tekėti: Slaptas mažųjų nuotakų pasaulis“, in: *National Geographic Lietuva*, 2011, Nr. 6, p. 76-98.

⁷ Алексей Малашенко, *Исламские ориентиры Северного Кавказа*, Москва: Гендальф, 2001, p. 66. Nors rusiškų studijų apie padėtį Šiaurės Kaukaze apstu, dauguma jų akivaizdžiai tendencingos. Aleksejus Malašenko dirba Maskvos Karnegio centre, kurio veiklą finansuoja JAV, tad jo studija rusiškos literatūros kontekste išsiskiria didesniu objektyvumu.

⁸ Elizabeth Rubin, „Maištas po šydu“, in: *National Geographic Lietuva*, 2010, Nr. 12, p. 42, 47. Taip pat žr. Stephanie Sinclair, „Liepsnos palytėtos“, in: *National Geographic Lietuva*, 2011, Nr. 6, p. 141.

⁹ Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 53.

¹⁰ *Gėdos ir nuodėmės sampratos glaudžiai susijusios: kas pagal paprotinę teisę yra*

gėda, tas pagal islamiškąją – *nuodėmė*.

¹¹ Irena Potašenko, „Mirtininkės dienoraštis“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2012-03-02, Nr. 9, p. 8.

¹² Федор Леонтович, *Адаты кавказских горцев*, t. 2, Одесса: тип. П. А. Зеленаго, 1883, p. 174.

¹³ *Ibid.*, p. 255.

¹⁴ Žr. *Дагестан в русской литературе*, составление, вступительная статья и комментарии Уздиат Далгат и Бориса Кидрана, Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 1960, p. 33.

¹⁵ Plačiau žr. Алексей Малашенко, *op. cit.*

¹⁶ Lietuvos spaudoje retkarčiais pasirodo straipsnių, kuriuose mėginama plačiau aptarti neramumų priežastis, paliečiant nusikalstamus vietinės valdžios metodus situacijai paaštrinti; plg. „Šiaurės Kaukazas neištrunka iš užburto rato“, parengė Julijanas Gališanskis, in: *Kauno diena*, 2011-01-29, Nr. 24, p. 9–10. Deja, Lietuvos žiniasklaidoje žinios apie Šiaurės Kaukazą šykščios, neišsamios ir retai kada objektyvios, žr. Mindaugas Savickas, *Karinių konfliktų vaizdavimas Lietuvos interneto žiniasklaidoje (Šiaurės Kaukazas, 1996–2008)*, Magistro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009; prieiga per internetą:

http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20101125_190723-78154/DS.005.1.01.ETD.

¹⁷ Snieguolė Dovidavičienė, „Mirtininkės renkasi mirtį dėl beviltiškos meilės“, in: http://www.alfa.lt/straipsnis/13892690/Mirtininkes.renkasi.mirti.del.beviltiskos.meiles=2012-02-26_17-21, (2012-02-26).

¹⁸ Irena Potašenko, *op. cit.*, p. 8. Gonzo stiliaus tekstu laikomas faktais paremtu žurnalistinio reportažo ir pramanyto literatūrinio pasakojimo hibridas; terminas imtas vartoti 1970 m. ir siejamas su JAV žurnalisto Hunterio S. Tompsono vardu.

¹⁹ Марина Ахмедова, *Дневник смертницы. Хадиджа*, Москва: Астрель, 2011, p. 29.

²⁰ *Ibid.*, p. 74.

²¹ *Ibid.*, p. 9.

²² Žr. Odeta Žukauskienė, „Kaukazo kraštai XX amžiaus lietuvių kultūros akiračiuose ir Sigito Gedos kūryboje“, in: *Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos*, kn. X: *Sigitas Geda: pasaulinės kultūros lietuvinimas*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010, p. 245–257.

²³ Vis dėlto tokių tekstų esama; žr. avarų, balkarų ir osetinų poezijos pavyzdžius knygoje *Tavo vardą tariu pakuždom: Kaukazo tautų meilės lyrika*, sudarė Julius Jasaitis, Klaipėda: Eglės leidykla, 2005.

